

12. Симоненкова Л. М. Боротьба з помилками у мові учнів, зумовленими діалектним оточенням// Дивослово. – 1960. – № 3. – С. 22-26.
13. Українська мова: Енциклопедія/ Ред.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – К.: Українська енциклопедія. – 2000. – 752 с.

Тетяна Вільчинська

ЛИХОСЛІВ'Я ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ У СФЕРІ МОВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ (на прикладі оцінних назв осіб)

В останні десятиліття розвиток лінгвістики характеризується посиленням інтересом до проблем культури мови. Питання культури мови привертають увагу не лише мовознавців, а й письменників, перекладачів, ними цікавляться широкі кола громадськості. Підвищенню культури мови сприяє досконале оволодіння її нормами, адже саме нормативне мовлення є свідченням розвинутого інтелекту і високої загальної культури особистості. Нормативність мови, як відомо, виявляється на різних її рівнях, проте останнім часом активізувався інтерес до вивчення передусім лексичних та стилістичних норм, зумовлених особливостями лексичного рівня мови, специфікою якого є зв'язок з позамовною дійсністю.

Лексичні норми регулюють вибір слова відповідно до змісту і мети висловлювання, а стилістичні – відповідно до умов спілкування і стилю викладу. Як перші, так і другі діють не автоматично, а отже, і не категорично – їх варіанти значною мірою залежать від волі мовця і підпорядковуються ним же поставленій меті [2, 71].

Різні структурно-мовні типи норм, у тому числі лексичні та стилістичні, знаходять своє відображення у правилах слововживання. Разом з тим вчені звертають увагу на різні відступи від норм слововживання у мовній практиці широких мас населення та намагаються пояснити їх.

У своєму повідомленні акцентуємо увагу на проблемі лихослів'я у мовному вжитку та його витоках, пов'язаній з використанням у мовленні позалітературних елементів – вульгаризмів, жаргонізмів, лайливих слів тощо, а також обґрунтовуємо думку про те, що боротьба з невиправданим лихослів'ям є необхідною передумовою забезпечення нормативності мови.

Відомо, що сучасна українська мова досить активно послуговується різними групами лексики, у тому числі і ненормативною. До неї передусім належать лайливі слова, вульгаризми, жаргонізми, тобто елементи, що знаходяться поза літературною мовою і включають у себе лайки, прокльони тощо; а також просторічна лексика, яка перебуває на межі літературного вжитку, а то й виходить за неї. Прикладами подібних лексем, вжитими у стосунку до особи, є такі: *сука, падло, бидло, скотина, козел, дебіл* та ін.

Використання подібної ненормативної лексики має давню традицію. Проте протягом останніх років вона особливо активізувалася, заповонила телеканали та сторінки газет. Вульгаризмами та жаргонізмами охоче послуговуються

кінорежисери, журналісти, які в погоні за дешевою популярністю не гребують навіть матірною лексикою. Безперечно, це знайшло негативну оцінку серед священнослужителів, науковців та широких кіл громадськості.

Так, лихослів'я церква вважає одним із розповсюджених пороків сучасного суспільства. Ось що про це говориться в Біблії: “Ніхто з віруючих, як я думаю, не буде суперечити тому, що від ненависті і пам'язлобства народжується лихослів'я...” [5, 10]. Далі Біблія вчить: у кого є пристрасть до лихослів'я, тому слід покаятися, бо інакше людина відштовхує від себе Духа Святого, бруднить не тільки уста свої, а й зневажає Бога. Лихослів'я викликає в інших біль, і вібрації цього болю повертаються до нас. Особливо грішать ті люди, які ображають ближніх так званим “матірним словом”. Адже, на думку священнослужителів, вони тим самим оскверняють ім'я матері. Отже, наскільки слово людське може приносити користь, настільки й спричиняти зло. Тому релігія наголошує, що потрібно берегти свою мову від лихослів'я, слід викорінювати цю згубну звичку зі свого життя: “Нехай жодне гниле слово не виходить із вуст ваших, але тільки таке, щоб подало благодать тим, хто чує його” [5, 246].

Негативне ставлення до лихослів'я виражають і науковці. Наука попереджає: лихослів'я є смертельно небезпечним для здоров'я. Так, професор біології І. Білявський вирішив простежити, як на людський організм впливають лайливі слова. Результати були вражаючими. З'ясувалось, що кожне вимовлене слово впливає на наші гени, темп старіння і термін життя. Учений провів багато дослідів, які підтвердили, що будь-яка матірщина йде під знаком “мінус”. Так, у матірщинників дуже швидко виявляються вікові зміни на клітинному рівні, які згодом призводять до всіляких хвороб, тоді як у противників лайливих виразів організм залишається на 10-15 років молодшим від їхнього паспортного віку [4, 107]. Дослідник робить висновок, що ліки проти шкідливого впливу лихослів'я на наше здоров'я прості – потрібно позбутися у повсякденному мовленні “міцного слівця”, генетично не властивого українській мові. Таким чином зможемо очистити інформаційні канали для правильного сприйняття рідного слова.

Хибною є досить поширена думка про те, що мат – це слов'янська традиція. Він не є рідним нам, як дехто вважає. Наприклад, на Русі схильність до матірщини вважалась великою розпустою. Лихослів'я у той час було під заборонаю і каралось законом.

Лайливі і брутальні слова потрапили в українську мову переважно з російського мату, відомого в усьому світі. Подібну думку висловлює Я.Радевич-Винницький, зазначаючи, що експансія матюків стала особливо інтенсивною після встановлення радянської влади в Україні і пов'язана із зросійщенням українців [7, 183]. Але українська інтелектуальна еліта навіть у нелюдських концтабірних умовах не приймала нецензурної лексики як поширеного інтернаціонального засобу спілкування. Це засвідчує, зокрема, спогад колишнього політв'язня Семена Глузмана про його розмову з Василем Стусом: “...пам'ятаю, як у розмові зі Стусом вилаявся. Василь зупинив мене і, напевно, хвилин зо п'ять читав нотації, і мені було страшенно соромно. Це говорила людина з погляду зовсім іншої культури” [3, 10].

Хоча і побутує думка, що у ставленні до лихослів'я спостерігається певна відмінність між українською та російською етнічною культурами, все-таки лайливі слова у будь-якій мові виконують однакові соціальні функції, викликають у людини, яку ображають, негативні почуття, завдають їй моральної шкоди, принижують у

власних очах тощо. Недаремно окремі випадки лихослів'я розглядаються у Кримінальному кодексі, який може кваліфікувати їх навіть як злочин.

Досить актуально в останні десятиліття, як уже згадувалось, зазвучала тема лихослів'я і у мовознавстві. Зокрема, йдеться про доцільність вживання у мові різних груп стилістично зниженої лексики, що характеризується неоднаковими структурно-семантичними особливостями, проте становить єдиний функціональний розряд і виконує спільну негативнооцінну функцію. Розрізняються стилістично знижені слова передусім ступенем інтенсивності вираження негативнооцінної експресії (від мінімальної до максимальної), а також сферою вживання.

Показниками відповідних моментів є словникові позначки (ремарки), адже відомо, що лексико-стилістичні норми відображаються й утверджуються насамперед у словниках. Так, стилістично знижена лексика у словниках супроводжується різними позначками, одні з яких акцентують увагу на сфері вживання подібних слів (розмовне, книжне) і вважаються власне функціональними, інші вказують на додаткову інформацію, пов'язану із соціальною оцінкою явища як стилістично обмеженого (фамільярне, іронічне, зневажливе, вульгарне, лайливе), і мають експресивний характер. Хоча побутує думка, що "у словниках не робиться чіткого розмежування оцінно-експресивно-емоційних обертонів і диференціації слів за сферами вживання, а "стилістична позначка" містить обидва ці моменти" [1, 276]. Крім того, слід пам'ятати, що словникові ремарки нерідко мають суб'єктивний характер, тому, визначаючи стилістично знижену лексику, слід опиратися також на індикатори оцінки, закладені у самому значенні слова.

Розглядаючи різні приклади стилістично знижених назв на позначення особи, як-от: *підлипайло*, *хирляк*, *пройдоха*, *задрипанець*, *глушман* та ін., мовознавці допускають, що вживання розмовної, у тому числі фамільярної, іронічної, а подекуди і зневажливої лексики, нерідко буває виправданим, оскільки використовується вона для широкого самовираження мовця, має високий заряд емоційності, оцінності, експресивності [6, 105]. Так, фамільярна лексика (*братва*, *дилда*, *жерун*), іронічна (*борзотисець*, *буквоїд*, *мудрагель*), певною мірою згрубіло-зневажлива (*блюдолиз*, *обжирайло*, *держиморда*) та деяка інша може вживатися з метою надати думці (тексту) жартівливо-іронічного чи сатиричного забарвлення або як засіб образної характеристики персонажів у художньому творі.

Натомість використання лайливої лексики (*баран*, *сміття*, *довбня* (щодо людини), вульгарної (*шльондра*, *повія*, *потаскуха*), жаргонної (*фраєр*, *шпана*, *алкаш*) засвідчує насамперед низький рівень культури мовця та виявляє негативну схильність його до лихослів'я. На думку вчених, "словесний бруд, який заповонив мовлення наших співгромадян, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу" [7, 134].

З одного боку, лайливі слова ніби містять якусь інформацію про негативні якості предмета (особи), наприклад: *кретин*, *ідіот*, *психопат*. Особливо це простежується у тих випадках, коли лайливість у словниках фіксується як відтінок до значення слів, наприклад: *недотепя*, *неотеса*. З іншого боку, причому значно частіше, вони виражають тільки негативне ставлення мовця до предмета мовлення і вживаються з метою образити, принизити, зачепити за живе того, кого стосуються, наприклад: *паскуда*, *паразит*, *барахло*. Це означає, що вживання подібної лексики досить часто не має під собою ніякого підґрунтя і виявляє лише невихованість, брак загальної культури. Внаслідок частотності вживання лайливі слова нерідко втрачають функцію інтенсифікаторів негативних емоцій, десемантизуються і функціонально

наближаються до вставних (*зараза, чорт*), тобто використання лайок стає автоматичним і не служить будь-якій меті. Тому намагання зробити мовлення “чистим”, звільнивши його від брутальних, лайливих слів, є важливим кроком у боротьбі з лихослів'ям.

Слід пам'ятати, що лайливі і вульгарні слова недопустимі ні мовними, ні загальноетичними нормами. Їх надмірне вживання засмічує мову, робить її грубою і беззмістовною. Лихослів'я не має під собою глибокого підґрунтя і спричинене переважно позамовними факторами (щойно перенесеними важкими випробуваннями, злиденним життям, браком освіти тощо). Воно є найвищим ступенем вираження негативних емоцій, тому церква, наука, суспільство виступають проти лихослів'я.

Звикнувши до вульгарного, стилістично неохайного мовлення, людина не навчиться стежити за культурою свого мовлення і не буде помічати вад в інших, а отже, не зможе оцінити ні краси, ні багатства рідної мови. Наше ж слово повинно нести передусім радість, поширювати знання, слугувати розвитку, бути джерелом життя. Тому дбати про культуру мовлення – обов'язок кожного.

Сказане вище підтверджує думку про негативне значення лихослів'я у мовному вжитку. Його викорінення є необхідною передумовою забезпечення нормативності української мови. Вихід із кризового стану усних форм побутування мови, звичайно, єдиний – це поширення української літературної мови через систему освіти, культури, засоби масової інформації тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
3. Глушман С. Двадцять днів у камері з В. Стусом// Знак нескінченності. – 2002. – № 7. – С. 10-12.
4. Караєва К., Ковтуненко С. Лихослів'я руйнує наші гени// Перехід. – 2001. – № 4. – С. 107-110.
5. Новий заповіт і книга псалмів. – Хельсінкі: Гедеон, 1994. – 385 с.
6. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
7. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів: ПАІС, 2001. – 180 с.

Лариса Головата

ТИПОВІ ОГРІХИ В УСНОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТИВНИХ ЖУРНАЛІСТІВ

Серпень 2004 року став знаменним для світового навколоспортивного загалу, оскільки в Греції, на батьківщині олімпіад, проходили ХХІХ Олімпійські ігри. Уже втретє українські олімпійці в складі збірної незалежної України брали участь у найпрестижніших спортивних змаганнях і показали високі результати. Разом із спортсменами, їхніми тренерами-наставниками до Греції вирушив і численний журналістський корпус, щоб висвітлювати події Олімпійських ігор, коментувати змагання, брати інтерв'ю у переможців.